

دانشگاه پیام نور

نظامیان و سیاست

دکتر پرویز دلیرپور

سرشناسه	: دلیریور، پرویز، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدید آور	: نظامیان و سیاست/ نویسنده پرویز دلیریور.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: چهارده، ۱۷۳ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۰۴۱. گروه علوم سیاسی؛ ۱/۱۵.
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0087 - 5
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۶۷-۱۶۲.
موضوع	: سیاست نظامی
موضوع	: جامعه‌شناسی نظامی
موضوع	: نیروهای مسلح - جنبه‌های اجتماعی
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور
کتابشناسی	: ۱۳۹۳ ع/۱۱/۵۸ UA
رده دی‌یو	: ۳۵۵/۰۳۳۵
شماره کتابشناسی	: ۳۴۷۵۳۹۹

دانشگاه پیام نور

نظامیان و سیاست

مؤلف: دکتر پرویز دلیریور

ویراستار علمی: دکتر محمدعلی علیزاده

تهیه و تولید: مدیریت تولید محتوا، سازمان آموزش

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول خرداد ۱۳۹۴

شابک: ۵ - ۰۰۸۷ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0087 - 5

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و... بدون اخذ مجوز کتبی از مرکز چاپ و توزیع دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

قیمت: ۴۷۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

پیشگفتار

نه

بخش نخست: بررسی تاریخ نظام‌های سیاست و نظامیان

هدف کلی

۱

هدف‌های یادگیری

۱

مقدمه

۱

گفتار اول: مرزبندی‌های مفهومی

۹

۱-۱ بررسی سیر تاریخی تحول نظریات

۹

۲-۱ تفاوت رابطه سیاست و نظامیان با جامعه‌شناسی جنگ

۱۶

۳-۱ سازمان نظامی و دخالت در سیاست

۱۸

گفتار دوم: تاریخ جنگ، نهاد نظامی و ساختار سیاسی مدرن

۲۱

۱-۲ فرمانروایی امپراتوری

۲۱

۲-۲ دولت مدرن

۲۷

۳-۲ ارتش‌های جهان سوم

۳۵

خودآزمایی

۳۶

بخش دوم: نظریه‌ها و مدل‌های کلان

۳۹

هدف کلی

۳۹

هدف‌های یادگیری

۳۹

گفتار سوم: بررسی نظریه‌ها و مدل‌های کلان

۴۱

۱-۳ قالب‌ها و چارچوب‌های کلی

۴۱

۲-۳ برداشت‌های هنجاری

۴۸

۴۹	۳-۲-۱ نظریه نهادی ساموئل پی. هانتینگتن
۵۵	۳-۲-۲ نظریه همسویی موریس جنویتز
۵۸	۳-۲-۳ فرضیه نهادی / شغلی
۶۰	۳-۲-۴ نظریه همگامی
۶۶	جمع‌بندی
۶۷	۳-۳ الگوهای بررسی و گونه‌شناسی روابط نظامیان و دولت
۷۴	خودآزمایی
۷۷	بخش سوم: بررسی‌های موردی
۷۷	هدف کلی
۷۷	هدف‌های یادگیری
۷۹	گفتار چهارم: نظامیان و سیاست در ایالات متحده آمریکا
۷۹	۴-۱ پیشینه
۸۱	۴-۲ ساختار انونی و سلسله‌مراتب نهادی
۸۶	۴-۳ عرصه عمومی روابط نظامیان و سیاست در آمریکا
۹۵	گفتار پنجم: نظامیان و سیاست در روسیه
۹۵	۵-۱ پیشینه
۹۸	۵-۲ عوامل تأثیرگذار در روابط نظامیان و سیاست در روسیه
۱۰۳	۵-۳ اصلاحات نظامی و شخصی‌شده سیاست
۱۰۵	۵-۴ تأثیر جنگ‌های داخلی و خارجی
۱۰۹	۵-۴-۱ بحران اوکراین و انضمام کریمه به خاک روسیه
۱۱۱	گفتار ششم: نظامیان و سیاست در چین
۱۱۱	۶-۱ پیشینه
۱۱۲	۶-۲ روابط سیاست و نظامیان در عصر مائو
۱۱۷	۶-۳ اصلاحات اقتصادی، سیاست و نظامیان
۱۲۳	گفتار هفتم: ارتش و سیاست در مصر
۱۲۳	۷-۱ پیشینه
۱۲۴	۷-۲ رژیم نظامی ناصر
۱۲۷	۷-۳ توسعه حرفه‌باوری نظامیان
۱۳۰	۷-۴ عصر سادات
۱۳۳	۷-۵ شبه دموکراسی عصر مبارک
۱۴۲	گفتار هشتم: نظامیان و سیاست در ترکیه
۱۴۲	۸-۱ پیشینه

- ۱۴۴ ۸-۲ عصر جمهوری و حاکمیت تک‌حزبی: ارتش در مقام بنیان‌گذار و نگاهبان
۱۴۶ ۸-۳ تضعیف حزب جمهوری‌خواه مردم و مداخلات ارتش

- ۱۵۹ گفتار نهم: نظامیان و سیاست در پاکستان
۱۵۹ ۹-۱ پیشینه
۱۶۱ ۹-۲ مداخلات نظامیان: ارتش در مقام حاکم
۱۶۷ خودآزمایی

۱۶۹

منابع

www.ketab.ir

پیشگفتار

دستگاه نظامی در هر کشور به مدت اعمال قدرت در سطح ملی و بین کشوری تشکیل می‌شود. نظامیان به دلیل برخورداری از سازمان و انسجام، همچنین در اختیار داشتن منابع اعمال خشونت از قدرت فراوانی برای تأثیرگذاری در سیاست برخوردار هستند. همچنان که می‌دانیم بخش زیادی از تکنولوژی‌های موجود در جهان که ممکن است اکنون کاربرد غیرنظامی داشته باشند (مانند هرپیما، اتم، اینترنت و...)، حاصل نیازهای میدان نبرد بوده و هستند که سپس برای کاربردهای تجاری تغییراتی در آنها ایجاد شده است. تکنولوژی‌های هوابرد، هسته‌ای، رایانه‌ای، نیمه‌هادی، اینترنت و هوا-فضا تأثیر گسترده‌ای بر توسعه تولیدات و رشد بهره‌وری در صنایع مختلف کشورهای صنعتی بر جا گذاشته‌اند. برای نمونه، تولید اجاق‌های میکروویو نتیجه تحقیقات توسعه فن‌آوری رادار بود. طبعاً در دستگاه نظامی از تخصص‌های گوناگونی بهره گرفته می‌شود که به نظامیان امکان می‌دهد در هنگام نیاز یا در مواقع ضروری در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی نیز وارد گردند. حال این پرسش مطرح است که آیا دخالت نظامیان در سیاست (که خود بر دیگر عرصه‌های حیات اجتماعی تأثیرگذار است) پدیده پسندیده‌ای است یا خیر؟ بخش عمده‌ای از کتاب حاضر به بررسی این پرسش اختصاص دارد.

از سوی دیگر، پایان جنگ سرد یا پایان رقابت تسلیحاتی روسیه و آمریکا از آغاز دهه ۱۹۹۰ بدین سو، دست کم دو پیامد مختلف در این زمینه به دنبال داشت. نخستین پیامد، کاهش حجم نیروها و هزینه‌های نظامی در این دو کشور و سایر کشورهای جهان به سود افزایش سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی، و پیامد دوم، کاهش پشتیبانی این

رقیبان از حکومت‌های دیکتاتوری (گاه نظامی) در مناطق مختلف جهان بود. این دو پیامد موجب شد عده‌ای، دخالت نظامیان در سیاست را که متعلق به سه دهه پس از جنگ جهانی دوم می‌پنداشتند، پدیده‌ای رو به زوال و بحث پیرامون آن را جستاری بیشتر تاریخی و کمتر مرتبط با تحلیل‌ها و نظریه‌های روزآمد معرفی کنند. اما، واقعیت آن است که تا هنگامی که سامانه ملت-کشورها بر جهان حاکم است و اعمال خشونت از خصوصیات ماهوی انسان به‌شمار می‌روند، وجود نهادهای نظامی و برخوردهایی از این دست در دنیا گریزناپذیر خواهد بود و تنها ممکن است نوع و شکل آن دستخوش دگرگونی‌هایی گردد.

واقعیت امر آن است که هنوز هم دخالت نظامیان در بسیاری کشورها مانند پاکستان، ترکیه، روسیه و حتی خود ایالات متحده امریکا پدیده‌ای قابل ملاحظه و قابل تأمل به‌شمار می‌رود. نقش ارتش در تحولات مصر پس از سقوط مبارک و کودتای السیسی، نقش ارتش سوریه در ایجاد توازن قومی-مذهبی در این کشور پس از جنگ داخلی عظیم این کشور، نقش ارتش عراق در مقابله با گروه‌های تروریستی مانند گروه داعش و غیره در داخل ایران که منجر به افزایش بودجه نظامی در امریکا، چین و روسیه و... همگی موارد مهمی از اهمیت ارتش نظامیان در ابتدای سده بیست و یکم است. شاید به جای آن که بحث پیرامون دخالت نظامیان در سیاست را جستاری کهنه و منسوخ به‌شمار آوریم، بهتر است بگوییم که این پدیده باید سایر حوزه‌های حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بشر دستخوش دگرگونی گسترده و شکل‌ها و کارکردهای آن تغییر کرده است که نیازمند تأمل و ژرف‌نگری دوباره خواهد بود. نویسنده تلاش دارد تا با بررسی‌های نقادانه نظریه‌های موجود و انجام پاره‌ای از کارهای پرتویی به این تحولات جدید بیا فکند.

از سوی دیگر، پس از انقلاب شکوهمند اسلامی، جهانیان شاهد الگویی متفاوت از نظام‌های دیکتاتوری و مدعی دموکراسی دنیا، از جنبه تنظیم روابط نظامیان و سیاست، در ایران بودند که تشکیل ارتش مکتبی نام گرفت. در تشکیل و تجهیز نیروهای دفاعی کشور، ایمان و مکتب‌رهایی‌بخش اسلام، اساس و ضابطه قرار گرفت، و از این رو، ارتش جمهوری اسلامی و سپاه پاسداران انقلاب در انطباق با هدف فوق شکل داده شدند که نه تنها حفظ و حراست از مرزها بلکه با رسالت مکتبی یعنی جهاد

در راه خدا و مبارزه در راه گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان را نیز عهده دار خواهند بود (و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخيل ترهبون به عدو الله وعدوكم و آخرين من دونهم).

سپاه پاسداران نیز در نخستین روزهای پس از انقلاب به فرمان امام (ره) تشکیل شد. امام در دوم اردیبهشت ماه ۱۳۵۸ طی فرمانی به شورای انقلاب اسلامی رسماً تأسیس این نهاد را اعلام کرد و شورای انقلاب نیز با تأسیس شورای فرماندهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، گام اساسی را در جهت سازماندهی این نهاد برداشت. به موجب ماده این اساسنامه سپاه پاسداران (مصوب ۱۳۶۱/۶/۱۵): «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نهادی است تحت فرماندهی عالی مقام رهبری که هدف آن نگرهبانی از انقلاب اسلامی ایران و دست زدن به آن و کوشش مستمر در راه تحقق آرمانهای الهی و گسترش حاکمیت قانون خدا طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران و تقویت کامل بنیه دفاعی جمهوری اسلامی از طریق همکاری با سایر نیروهای مسلح و آموزش و سازماندهی نیروهای مردمی می باشد». امام، سپاه در برقراری امنیت داخلی، برخورد با بقایای رژیم طاغوتی پهلوی، مبارزه با ترسک‌های انحرافی و تروریستی مانند گروهک فرقان و منافقین خنثی‌سازی فعالیت‌های ترابکارانه و طرح‌های براندازی تحت هدایت استکبار جهانی از جمله نخستین اقدامات در سپاه در فردای پیروزی انقلاب اسلامی بود. با شروع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران سپاه پاسداران بزرگترین افتخار خود را رقم زد و با وجود همه موانع، دوشادوش ارتش به جبهه علیه رژیم بعثی پرداخت. پس از جنگ نیز سپاه، با حفظ ماهیت و رویکرد انقلابی و ملی و ولایی خود در عرصه‌های گوناگون سازندگی در توسعه صنعتی، اقتصادی و کشاورزی کشور نقش عمده‌ای بازی کرده است و مدل موثری را برای مردم مسلمان منطقه عرضه نموده است.

در اثنای مبارزات مردم ایران در انقلاب اسلامی نیز پیکره اصلی ارتش با اطاعت از اوامر رهبر کبیر انقلاب اسلامی که به نابودی ارکان رژیم طاغوتی پهلوی منجر شد، عملاً الگوی ارتش مکتبی و ولایی را به جهان اسلام نشان داد. طبق اصل یکصد و چهل و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی کشور را بر عهده دارد».

همچنین طبق یکصد و چهل و چهارم قانون اساسی: «ارتش جمهوری اسلامی ایران باید ارتشی اسلامی باشد که ارتشی مکتبی و مردمی است و باید افرادی شایسته راه خدمت بپذیرد که به اهداف انقلاب اسلامی مؤمن و در راه تحقق آن فداکار باشد.»

در نظام انقلابی ایران که نظامی مبتنی بر نفی طاغوت و سلطه‌گری است با عبرت از وقایع گذشته ایران و جهان، چیدمانی هم برای جلوگیری از دخالت نظامیان در سیاست ایجاد گردید. عمده‌ترین منبعی که در جمهوری اسلامی ایران در پیوند با رابطه دستگاه نظامی و نهادهای سیاسی وجود دارد میثاق ملی قانون اساسی است که مضمون اصل آن مبتنی بر تفکیک قوا و تخصص‌گرایی حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است. ولی از دیگر سوی، وصیت‌نامه سیاسی و الهی امام خمینی (ره) را نیز باید همچون انگیزشی از اندیشه‌های ناب بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران و منبعی برای پی‌بردن به اهداف و انتظارات ولی امر از رابطه مزبور نگریست. ایشان در وصیت‌نامه خود، قوای مسلح «ارتش و سپاه و ژاندارمری و شهربانی تا کمیته‌ها و بسیج و عشایر» را «نگهبان سرجاات و راه‌ها و شهرها و روستاها و بالاخره نگهداران امنیت و آرامش‌بخشان به ملت» دانسته نسبت به بهره‌برداری «قدرت‌های بزرگ و سیاست‌های مخرب» هشدار داده‌اند؛ امام خود «در بازی‌های سیاسی، کودتاها و تغییر حکومت‌ها و رژیم‌ها» را از مهمترین این سیاست‌های مخرب اعلام کرده و ورود قوای مسلح به چنین غرضه‌هایی را بالقوه زمینه‌سازی برای وقوع چنین خطراتی عنوان کرده‌اند. از همین رو است که می‌فرمایند «از مقررات نظام تمام دخول نظامی در احزاب و گروه‌ها و جبهه‌ها است» که مقصود از جبهه در این فراز قطعاً جبهه‌گسی‌های سیاسی بوده است. (امام، ۱۳۹۰، ۳۴-۳۵)

از این رو در فراز دیگری از وصیت‌نامه سیاسی - الهی ایشان ورود نظامیان به غرضه‌های سیاسی را یکی از خطرات عمده برای کشور و نظام تلقی و توصیه اکید می‌فرمایند: «قوای مسلح مطلقاً، چه نظامی و انتظامی و پاسدار و بسیج و غیر اینها، در هیچ حزب و گروهی وارد نشده و خود را از بازی‌های سیاسی دور نگه دارند. در این صورت می‌توانند قدرت نظامی خود را حفظ و از اختلافات درون گروهی مصون بمانند. و بر فرماندهان لازم است که افراد تحت فرمان خود را از ورود در احزاب منع نمایند. و چون انقلاب از همه ملت و حفظ آن بر همگان است، دولت و ملت و شورای دفاع و مجلس شورای اسلامی وظیفه شرعی و میهنی آنان است که اگر

قوای مسلح، چه فرماندهان و طبقات بالا و چه طبقات بعد، بر خلاف مصالح اسلام و کشور بخواهند عملی انجام دهند یا در احزاب وارد شوند که بی‌اشکون به سپاهی کشیده می‌شوند - و یا در بازی‌های سیاسی وارد شوند. از قدم اول با آن مخالفت کنند و بر رهبر و شورای رهبری است که با قاطعیت از این امر جلوگیری نماید تا کشور از آسیب در امان باشد.» (امام خمینی ره، ۱۳۹۰، ۳۵).